

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2017

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Skärningspunkt Sigtuna

– en första presentation av ett forskningsprojekt

Torun Zachrisson, Cecilia Ljung & Anna Kjellström

Systematiska arkeologiska undersökningar har bedrivits i Sigtuna under ett drygt sekel (se Tesch 2001:9; 2016:116). Den livaktiga forskningen om staden berör flera frågor centrala för förståelsen av det senvikingatida och tidigmedeltida samhället, som kristnandeprocessen, framväxten av en kyrklig organisation, det gryende stadsväsendet och den tidiga kungamakten – allra senast diskuterat i antologin *Skiftet* (Tesch red. 2017; se recension sid 73). Syftet med projektet *Skärningspunkt Sigtuna – de första människorna i Sveriges äldsta stad* är att bättre förstå den nyanlagda staden som livsrum genom de människor som levde och dog där. Nyckeln till detta är på många sätt gravgårdarna där de första generationerna stadsbor begravdes, samt de tidiga kyrkogårdarna. Begreppet gravgård avser begravningsplatser där människor jordats enligt kristen sed, men där kyrkobyggnad saknas (se t.ex. Tesch 2000:14f; 2001:40, not 42; 2017:12ff; Wikström & Kjellström 2009). Med denna artikel vill vi presentera vårt forskningsprojekt som finansieras av Vetenskapsrådet och löper under perioden 2017–2020.

Sigtuna är den äldsta kända staden i det medeltida Sverige och uppstår ca 970/980 (senast sammanfattat hos Tesch 2014; 2016; Ros 2014; 2016a; Tesch red. 2017). Platsen ligger vid en av huvudfarlederna in i det forna Svetjud. Namnet hämtades från en äldre kungsgård, Fornsigstuna, belägen tvärs över vattnet. Samtidigt gränsade staden i norr till ett av de äldsta kända storgodsens i Mälaronrådet, Viby-Venngarn. Staden anlades i skärningspunkten för tre härad/hundare och två folkland, i förhållande till, men i utkanten med hänsyn till den territoriella organisationen (*fig. 1*) (jfr Björklund 2014).

Sigtuna uppfattas av många forskare som kungligt grundad, men deras åsikter skiljer sig när det gäller vilka som bodde i staden. Sten Tesch anser att staden anlades på jungfrulig mark separerad från omgivande landsbygd, som en kunglig, politisk och religiös etablering i ett område där kungamakten hade svag närvaro. Centralmakten var i det tidiga skedet enligt Tesch även representerad i stadsrummet genom en centralt belägen kungsgård. Tomterna i staden uppläts till en regional eller lokal elit (Tesch 2001:19ff; 2014:67; 2016:122ff). Men dessa uppehöll sig sällan i staden, som istället dominerades av personer i beroendeställning som trälar och brytar, vilka rekryterats regionalt. De senare hade ansvar för enskilda stadsgårdar och för tillresande gäster, hantverkare, handelsmän och präster. Gravgårdarnas döda

Figur 1. Sigtunas territoriella belägenhet under medeltid (Björklund 2014:26).

utgörs enligt Tesch framför allt av människor som stått i beroendeställning till en elit. Där gravlades även tillresta som dog under besök, medan regelrätta immigranter inte förekom i staden (senast Tesch 2014; 2016:127f). Tomtägarna begravdes däremot på sina gårdar i den omgivande landsbygden. Genom att få sin sista vila där visade de sin släktsamhörighet, men inte minst hävdade de sin äganderätt (odal), till hemgården (jfr t.ex. Zachrisson 1994; 1998; Tesch 2007; 2014; Hållans Stenholm 2012). Jonas Ros (senast 2016a) å sin sida tänker sig att staden styrdes av en bryte, och att kungsgården inte låg i staden, utan var placerad tvärs över vattnet vid Fornsigstuna. Stadsborna var ändå indirekt knutna till kungen, för de bestod av olika personer som ingick i kungens utvidgade hushåll, menar Ros.

Mot denna bild av staden som förankrad i en ”mälardalsk miljö” står spåren av de många tillresande. De har lämnat avtryck i form av främmande föremål som främst pekar österut, men även mot det danska riket och Nordsjöväldet, liksom mot det tyska och frisiska området (t.ex. Roslund 1997; 2010a, b; Tesch 2014). Mats Roslund är den forskare som tydligast argumenterat för att människor som kommit långväga ifrån också har bott permanent i staden. Under stadens första 30 år fanns där en lokalt baserad befolkning. Detta resonemang baserar Roslund på att vardagskeramiken som hushållen använde vid stadens grundläggning var av lokal karaktär. Från ca år 1010 finns en viss förekomst av dansk/tysk keramik, men framförallt en tydlig förekomst av Östersjökeramik. Detta tolkar Roslund som en närvaro av individer upplärda i olika hantverkstraditioner. I en utvecklad argumentation i flera led menar han att Östersjökeramiken producerades lokalt inom ramen för hushållet av rusiska (ofria) kvinnor från Kievtrakten. Från tiden 1050–75 dominerar denna typ helt keramiken i staden. Även sländtrissor av en bergart som bara finns i Kievområdet styrker dessa individers närvaro. Hushåll med enbart rusisk keramik saknas dock

(Roslund 2014), vilket antyder att de förmodade trälinnorna ingick i hushåll med annan kulturell tillhörighet.

Av ovanstående framgår att det finns många uppfattningar om de människor som levde och verkade i det äldsta Sigtuna. Inom ramen för det stora Atlasprojektet (se Kjellström 2015) har vi fått förmånen att i detalj analysera ett stort antal individer som blivit gravlagda på såväl grav- som kyrkogårdar i staden under perioden 970/980–1190. Genom DNA- och isotopanalyser har enskilda individers eventuella mobilitet under sin livstid och diettmönster synliggjorts. Resultaten är i skrivande stund under publicering. Detta gjorde att vi ville gå vidare och fördjupa kunskapen om de första generationerna stadsbor.

Varierade gravläggningspraktiker inom stadens hägn

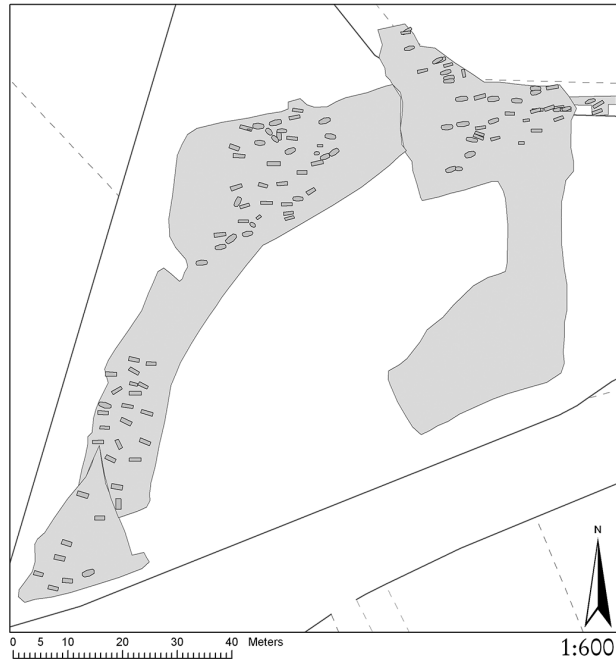
Från stadens första tid cirka 970/980–1100 finns totalt ca 330 undersökta gravar. Knappt 200 av dem härrör från de olika gravgårdarna som ligger som ett pärlband i utkanten av den senvikingatida bebyggelseområdet. De resterande gravarna kommer från fem olika kyrkogårdar (kyrkan i Sigtuna museets trädgård, S:t Lars, S:t Olof och två kyrkor utan namn i kvarteret Humlegården och kvarteret Magistern). Dessa gravar utgör det primära källmaterialet för vår studie.

De urbana gravgårdarna i Sigtuna ansågs länge vara unika fenomen i Skandinavien, men möjligen finns fler exempel, som i det äldsta Lund (Cinthio i tryck). Att de alls förekommer säger dock något om det äldsta Sigtunas karaktär. Termen gravgård myntades ursprungligen för att särskilja de mer reglerade tidigkristna gravfälten i Sigtuna från samtida gravfält på den uppländska landsbygden, vilka karaktäriseras av ett varierat gravskick (Tesch 2000:14f; 2001:40, not 42; 2017:12ff; se även Ljung 2016:159ff). De senaste årens arkeologiska undersökningar har emellertid visat att skillnaderna mellan gravläggning i staden och dess omland inte behöver ha varit så stora som man tidigare trott. Nyanlagda, kristna gravfält på landsbygden tycks ha mer gemensamt med gravgårdarna i staden än de äldre ättebackarna med rötter ner i järnåldern och tydlig förankring i gårdslandskapet (Tesch 2014; 2017:12f; se även Andersson 2010; 2011; 2013).

Gravgårdarna betraktas vanligen som ett slags mellanting mellan kyrkogård och gravfält. Gravtätheten är betydligt glesare på gravgårdarna än på kyrkogårdarna, där de döda placerats tätt invid en kyrka, och en högre andel har gravlagts i träkista (*fig. 2*). Vidare är den öst–västliga orienteringen mindre strikt än på kyrkogårdarna. Gravarnas skiftande riktning i förhållande till öst–väst axeln har tagits som indicium på att gravarna inte har haft någon kyrka att orientera sig efter. Inga rester efter träkyrkor har heller påträffats vid undersökningar av gravgårdar. Det är även vanligare att kol förekommer i gravläggningar på gravgårdarna än på kyrkogårdarna, samt att olika typer av föremål har fått följa med de döda i graven, framförallt knivar, pärlor, söljor/bälten och mynt. Antalet begravningar inom de olika gravgårdarna tycks vara begränsat och det maximala antalet gravar beräknas var ungefär 40–50 stycken. I de flesta fall ligger gravarna under flat mark, men det förekommer även synliga gravöverbyggnader såsom högar och stensättningar av samma karaktär som finns på landsbygdens ättebackar (Tesch 2001:27f; 2014:107ff; 2017:13ff; Wikström & Kjellström 2009:19ff).

Figur 2. Gravgårdar i kvarteret Nunnan. Gravarna fördelar sig i tre grupper (Kjellström 2005: 13).

Även om det finns generella skillnader mellan begravning på landsbygdens gravfält, gravgårdar och regelrätta kyrkogårdar bör det betonas att skillnader mellan olika kristna gravmiljöer inte är fasta eller bör betraktas som stadier i ett utvecklings-schema. Snarare handlar det om skillnader i proportioner. Exempelvis förekommer kol i gravläggningar på gravgårdarna i Sigtuna och på gravfält i Valsta och Skälby i stadens närhet. Samma typ av föremål påträffas även i gravar på gravgårdar som

på dessa landsbygdsgravfält, om än i lägre grad (Wikström & Kjellström 2009:20f). Dessutom är variationerna mellan närliggande gravgårdar inom stadens hägn stor (Wikström & Kjellström 2009:19ff; Tesch 2016:128), vilket talar för att det hela är mer komplext.

Trots att gravgårdarna ofta nämns i den arkeologiska litteraturen har de inte blivit föremål för fördjupade analyser. Det är oklart hur de gravlagda förhåller sig till varandra och vad för slags sociala, kulturella och religiösa gemenskaper de representerar: olika stadsgårdar, mer bemedlade eller egendomslösa grupper, långväga gäster eller lokalbefolkning? Inom projektet kommer vi att ta ett helhetsgrepp om detta material, liksom studera gravgårdarna i relation till de tidiga kyrkogårdarna, som delvis tycks ha varit i bruk samtidigt. Viktiga frågor att undersöka är: När uppstår gravgårdarna och kyrkogårdarna? När och varför upphör gravgårdarna att användas? Vilka är de gravlagda? Hur skiljer gravgårdarna och kyrkogårdarna sinsemellan och gentemot varandra?

Runstenar och tidigkristna gravmonument

En viktig pusselbit för att förstå tidig gravläggning i Sigtuna är de många runristade monument som hittats i staden. I Samnordisk runtextdatabas upptas drygt fyrtio runstensfynd, vilket gör Sigtuna till den runstenstättaste staden i Sverige. Inte bara det stora antalet runstenar gör Sigtuna till en speciell miljö, även flera särdrag i runstenstraditionen är ovanliga i ett uppländskt sammanhang. Inom stadsområdet förekommer olika typer av runristade monument; traditionella runstenar i granit, sandstensrunstenar, samt liggande gravhällar/gravmonument (jfr Ljung 2010; 2016:148 ff.). En viktig fråga att utreda är hur de olika varianterna av runristade monument relaterar till olika begravningspraktiker i det äldsta Sigtuna.

Figur 3. U 383, sandstensrunsten från Mariakyrkan, Sigtuna. SHM 8455:7. Foto: Harald Faith-Ell/ATA.

Som Hagenfeldt och Palm (1996) visat har sandstensrunstenar i betydligt högre utsträckning påträffats i anslutning till kyrkor än traditionella runstenar i gnejs eller granit. Användning av sandsten för runstenar i en kyrkogårdskontext har inneburit en materialtransport, eftersom sandsten bara förekommer på vissa begränsade platser, vilket visar att val av bergart varit medvetet. Sandstensrunstenar påträffade i kyrkor är till storleken relativt små jämfört med traditionella runstenar, dessutom har de ofta tuktade kanter och en huggen geometrisk form. Hagenfeldt och Palm argumen-

terar på ett övertygande sätt för att skillnader i placering, materialval och utförande visar att sandstensrunstenar varit ämnade som kyrkogårdsmonument på samma sätt som tidigkristna gravmonument (ofta benämnda *Eskilstunakistor*) i områdena söder om Mälaren.

Som en av projektmedlemmarna har visat (Ljung 2016) finns tydliga regionala skillnader i runstenstraditionens materiella uttryck i en kyrklig kontext. Tidigkristna gravmonument i form av kistor och liggande gravhällar, med eller utan gavelhällar, återfinns i de centrala delarna av Götaland och i södra Svealand, medan resta stenar av kalksten respektive sandsten dominerar på Öland och i Uppland/nordöstra Södermanland. Gemensamt för samtliga dessa områden är dock att runstenstraditionens materiella uttryck förändras, liksom själva åminnelsen, i och med förflyttningen från landskapsrummet till kyrkogårdens hägn. De regionala skillnaderna av runstenstraditionen är dessutom nära förbundna med variationer i kristnandeprocessens förlopp där det är möjligt att urskilja två tydliga mönster (Ljung 2016:177ff).

Tidigkristna gravmonument i form av kistor och liggande gravhällar, som utgör det första mönstret, återfinns i områden med ett tidigt runstensresande från 900-talets slut till första delen av 1000-talet. Denna typ av gravvårdar förekommer i områden med tidiga och genomgripande förändringar av gravskicket, vilket resulterar i en mer enhetlig kristen praktik. Gravmonument i form av kistor och liggande hällar uppfördes således i områden där kristendomen tidigt har fått genomslag. Tydligt är också att kyrkogården mycket snart kom att bli den enda platsen för gravläggning och åminnelse av de döda.

Runristade gravmonument i form av resta stenar, som bildar det andra mönstret, förekommer däremot i områden med ett varierat gravskick, där de äldre gravfäl-

ten har kontinuitet långt fram i tid och brukades parallellt med nyinrättade kristna gravplatser. Detta sammanfaller med regioner med ett sent runstensresande, där traditionella runstenar under en längre period uppförs samtidigt med runristade gravvårdar. Således finns ett parallellt bruk av runstenar, resta såväl i landskapskontext som på kyrkogårdar, på samma sätt som att gravläggningarna lokaliseras till olika platser i landskapsrummet. Uppland utgör ytterligheten i detta mönster genom den stora heterogeniteten i såväl gravskick som runstensresande. Vid sidan av jordade begravningar på landbygdens gravfält, gravläggning på gravgårdar och kyrkogårdar, var kremationsgravskicket fortsatt i bruk under 1000-talet (Ljung 2016:159ff; se även Broberg 1991; Ljungkvist 2015). Dessutom har runstensresandet, såväl i landskaps- som kyrkogårdskontext, kontinuitet in i 1100-talet.

Frågan är hur den kristna staden Sigtuna ska förstås i detta sammanhang; hur har relationerna mellan stad och landsbygd tett sig, har de präglats av motsättning eller samexistens (se t.ex. Carlsson 1997; Ersgård 2006:71f; Tesch 2007; Staecker 2010:246ff; Ljung 2016:245)? Det senare ligger i linje med Sten Teschs förslag att tomtägare är identiska med gårdsägare på landsbygden (t.ex. 2007; 2014; 2016). Mats Roslunds keramikanalyser, som visar att den Östersjökeramik som produceras i Sigtuna inte sprids ut till omgivande landsbygd utan bara når i huvudsak andra centralorter, antyder dock att där finns betydande skillnader mellan stad och landsbygd (2001; 2014). De varierade gravlägningspraktikerna som förekommer inom staden under 1000-talet är uteslutande kristna, endast två osäkra brandgravar har påträffats (Ros 2016b:52; Tesch 2017:14). Till detta kommer ett varierat bruk av runristade monument. Den vanligaste typen i Sigtuna är sandstensrunstenar och staden ansluter sålunda till hur runristade gravvårdar utformats i Uppland i stort (*fig. 3*). Intressant nog förekommer även belägg för liggande gravhällar (U 396 och U 398 från S:t Pers kyrkoruin, samt en oörnerad och en korsristad häll funna i Lilla Torget) samt ett gravmonument bestående av en liggande häll och två sidohällar från kyrkogården belägen på museets tomt (*fig. 4*) (se Arbman & Floderus 2005; Wikström m.fl. 2009; Ljung 2010; 2016:152ff). Gravmonumentet saknar visserligen ornering och runinskrift, men alluderar genom formen till tidigkristna gravmonument (Wikström m.fl. 2009; Ljung 2010; 2016:153f). Härigenom ansluter Sigtuna även till ett götaländskt mönster i fråga om gravmonumentens utformning eftersom liggande gravhällar är ytterst ovanliga i Uppland, även om de förekommer på ett fåtal platser (Ljung 2016:151ff). Att det även har hittats ett kalkstensfragment med runstensornementik (U ATA322-4014-2011:1 från kv. Professorn) i Sigtuna är än mer ovanligt och oväntat. Kalksten har i princip inte använts för runristade monument i Uppland (jfr dock U 1028 Lena kyrka, U 414 en bildstensformad runsten från Norrsunda kyrka, samt ev. U 300 Skånela kyrka, se Källström 2011), men är det dominerande materialet för tidigkristna gravmonument i områdena söder om Mälaren. Detta visar att man genom att förstå de gravlagda och gravlägningspraktiker i den tidiga staden kan närma sig frågan om stadens relation till sitt omland, den nära liggande landsbygden såväl som andra regioner.

En sandstensrunsten, U 395 från S:t Pers ruin, har haft en nyckelroll i diskussionen om vilka människor som gravlagts i Sigtuna (*fig. 5*). Traditionellt har runinskriften återgivits på följande sätt: ”Sven ... rista stenen ... som förde henne till Sigtuna.”

Den rådande tolkningen har länge varit att Sven fört en kvinna till Sigtuna för att gravläggas i vigd jord, vilket visat på Sigtunas betydelse som ett tidigt kristet centrum. Magnus Källström har nyligen kritiskt granskat inskriften och visat att denna tolkning inte är rimlig. Troligast är istället att inskriften ska läsas: ”Sven gjorde dessa stenar ... (hä)mta sten (el. stenar) på(?) ..., som han förde till Sigtuna.” Runstenen berättar således om en stentransport, dessutom får vi troligen veta att Sven gjort mer än en sten. U 395 är mycket lik en annan sandstensrunsten från staden, U 383 från Mariakyrkan (*se fig. 3*). Sannolikt har de ingått i ett och samma kyrkogårdsmonument (Källström 2015). U 395 från S:t Pers kyrkoruin kan alltså inte tas som bevis för att döda fördes till Sigtuna för gravläggning. Tolkningen att Sigtuna skulle ha fungerat som en nekropol för omlandet har också tillbakavisats av Sten Tesch mot bakgrund av att det i så fall skulle saknas gravläggningar från 1000-talet i stadens närhet. De många gravfälten med tidigkristna gravar på landsbygden visar att det sannolikt inte funnits något behov för en central, kristen begravningsplats i Sigtuna (Tesch 2014:118).

De gravlagda

Uppskattningsvis har mer än 1000 skelett grävts fram i Sigtuna från 1910-talet till 2016 och av dessa har ca 850 en väl dokumenterad kontext (Kjellström 2005; Kjellström & Wikström 2009; Berger 2016; Hed Jakobsson m.fl. manus). Den osteologiska analysen av dessa individer är gjord (förutom för kvarteret Munken) av en av projektmedlemmarna (Kjellström) och är presenterad i rapporter och artiklar. Gravarna är grovt kronologiskt ordnade baserat på ¹⁴C-datering, gravartefakter, stratigrafi samt frånvaro/närvaro av kalkbruk i graven i tre begravningsfaser. Den första, gravfas 1, spänner från sent 900-tal till 1100-talet (Kjellström 2005), och det är framförallt individerna som begravdes under denna period som ingår i det aktuella projektet. De omkring 315 individer (tillvaratagna skelett) det rör sig om kommer från fyra (ev. fem) undersökta gravgårdar och fem kyrkogårdar inklusive en massgrav. Bland dessa finns män (34,9 %), kvinnor (25,4 %), och barn under 15 år (22,5 %), samt dessutom vuxna som inte kunnat könsbedömas (17,2 %). Könsfördelningen visar allmänt på en tydlig manlig dominans men skillnader finns mellan gravgårdar och kyrkogårdar. De hitintills undersökta gravgårdarna har lika många kvinnor som män. Den senast utgrävda gravgården Götes mack uppvisar intressant nog dessutom en tendens av rumsliga grupperingar med fler kvinnor i norr och män i söder (Hed Jakobsson m.fl. i tryck). Vidare kan det vara så att orsaken till det höga antalet män på kyrkogårdarna beror på att ”fel” områden grävts ut och att många kvinnors gravar därmed inte framkommit. Åldersbedömningar visar att omkring 28 % i det totala materialet var under 20 år men på gravgårdarna finns det generellt färre unga än på kyrkogårdarna. Möjligen kan denna fördelning vara relaterad till en konsolidering av kristendomen i och med etableringen av flera kyrkor i stadsrummet. Tendensen med fler unga stärks under den efterföljande gravfasen där 35 % av 466 skelett är under 20 år (Kjellström & Wikström 2008: tabell 34, Humlegården + gravfas 2 sammantaget).

Under åren av undersökningar har olika typer av biologiska data samlats in om individerna för att besvara skilda frågeställningar. Dietrekonstruktioner har gjorts

*Figur 4.
Gravmonumentet på
Sigtuna museums tomt
under utgrävning.
Monumentet bestod
av en liggande sand-
stenshäll och två
gavelhällar, varav
den bättre bevarade
hade triangulär form.
I förgrunden, vid
gravens huvudända,
ansas den skadade
gavelhällen. Foto:
Sigtuna museum.*

med hjälp av kol- och kväveisotoper, som bland annat påvisat signifikanta skillnader i kosthållning mellan individer som begravts i gravgården från kvarteret Nunnan och dem från kyrkan i museets trädgård (Kjellström m.fl. 2009). Sammantaget finns det uppgifter om kol- och kvävevärden från omkring 22 % av individerna i den första gravfasen (Kjellström 2005; Kjellström m.fl. 2009; Fjellström & Eriksson 2016; Krzewińska & Kjellström m.fl. manus). Mobilitet och migration hos de undersökta individerna har studerats genom isotopanalyser av svavel (5,3 % av individerna) (Fjellström & Eriksson 2016) och strontium (11,4% av individerna) (Krzewińska & Kjellström m.fl. manus). Analysen av svavelvärden är svårtolkade med antyder stor variation i mobilitet hos individer från åtminstone en av gravgårdarna (Fjellström & Eriksson 2016). Undersökningar av strontiumvärden ingår som del i det pågående Atlasprojektet och påvisar ett stort inslag av icke-lokala individer bland de gravlagda, alltså människor som inte växt upp i Mälardalen (Krzewińska & Kjellström m.fl. manus). Inom Atlasprojektet görs även DNA-analyser och hittills har 155 individer från både gravgårdar och kyrkogårdar screenats och 50 av dessa uppvisar bra bevarat DNA. Resultaten är under bearbetning men preliminärt

Figur 5. U 395, sandstensrunsten från S:t Pers ruin, Sigtuna. SHM 8455:5. Foto: ATA.

*Figur 6.
Den gravlagda
kvinnan under
gravmonumentet
på museets tomt.
Foto: Sigtuna
museum.*

framkommer, liksom vid studierna av mobilitet via isotoper, en heterogen befolkning och möjligen med inslag av en andra generations immigranter (Krzewińska & Kjellström m.fl. manus).

En av det mest utmanande inslagen i projektet *Skärningspunkt Sigtuna* är dateringarna av gravarna. Uppdelningen i de tre gravfaserna är grov och svårbedömd i enskilda fall. Sammantaget är 17 % av gravarna i den äldsta fasen 14C-daterade men denna metod dras med flera problem relaterade till eventuell reservoareffekt och platåer i kalibreringskurvan (se t.ex. Fernandes m.fl. 2012). Ett par av gravarna innehåller emellertid mynt eller annat organiskt material som gör att det finns en möjlighet att justera eller åtminstone belysa styrkan i problemet.

Då alla individer är osteologiskt analyserade finns det också goda möjligheter att göra fallstudier av enskilda personer som på ett eller annat sätt utmärker sig. Exempelvis finns det i massgraven på S:t Lars kyrkogård ett barn i 8-årsåldern med kraftiga huggskador. DNA-analysen har visat att det rör sig om en flicka (Krzewińska & Kjellström m.fl. manus), och en mer detaljerad undersökning av isotopvärden från hennes mjölkttänder och permanenta tänder kommer att ge insikt i hennes mors och hennes egen historia innan hon dödades. Ett annat exempel rör kvinnan i den prominenta sandstenstäckta graven från kyrkogården i museets trädgård (*fig. 6*). Kvinnan har medfödda skelettförändringar samt förändringar som kan vara relaterade till hennes höga ålder samt möjligen till hennes, sannolikt höga, sociala status (Wikström m.fl. 2009). Det finns också män med artificiellt uppkomna märken på framsidan av tänderna, vars öden bör studeras närmare (Kjellström 2014; Hed Jakobsson m.fl. i tryck). Det faktum att de bara har påträffats på gravgårdar antyder att de kan ha tillhört ett mycket snävt tidspann i stadens historia och möjligen att de utgjorde en speciell social gruppering.

De gravlagda utgör med andra ord en stor källa till information om stadens grundande både på populations- och på individnivå. De dödas kroppar säger något om individuell erfarenhet men också om trender i diet, mobilitet, genus och ålderstrukturer.

Avslutning

Det övergripande målet med projektet Skärningspunkt Sigtuna är att nå ny kunskap om urbanisering, den tidiga kyrkliga organisationen, migrationer och sociokulturella relationer mellan grupper och människor, liksom om deras nätverk, kontakter och transnationella relationer. Vi menar att det är väsentligt att ta ett helhetsgrepp om de tidiga gravläggningarna i staden och bl.a. i detalj analysera: begravningsplatsernas utseende och topografi, det inre gravskicket utformning, vilka föremål som de döda fått med sig och var dessa hör hemma geografiskt, samt att kombinera denna studie med det osteologiska materialet (de dödas ålder, kön, hälsostatus, diet och geografiska hemhörighet). Vidare ämnar vi undersöka förhållandet mellan gravläggning och runristade monument, men även pröva att finna relationer mellan gravläggningar och stadstomternas arkeologiska fynd. Vissa av dessa frågor är mer komplexa än andra och inte enkla att besvara, som huruvida det är möjligt att ”para ihop” gravlagda individer med den stadstomt där man kan tänka sig att de bott. Men sammantaget kommer vårt projekt att ge nytt underlag för att diskutera det äldsta Sigtunas karaktär och roll såväl lokalt, regionalt som i vidare sammanhang.

Referenser

- Andersson, L. 2010. Staden på landet – en gravgård i Täby. *Situne Dei*.
- Andersson, L. 2011. Mellan ättebacke och kyrkogård. Arkeologisk forskningsundersökning av en gravplats från skiftet vikingatid – medeltid vid Broby bro, RAÄ 42, i Täby socken och kommun. Rapport 2001:10 Stockholms läns museum. Stockholm.
- Andersson, L. 2013. Mellan ättebacke och kyrkogård – om skelettgravfält från 1000-talet i Täby. *Yngre järnålder i Stockholms län – aktuell forskning*. Owe, J. (red). Stockholm.
- Arbman, H. & Floderus, E. 2005. Vattenledningsgrävningen i Sigtuna 1925. *Arkeologisk rapport, redigerad med en inledning av Rune Edberg*. Sigtuna.
- Berger, Å. 2016. *Kvarteret Munken RAÄ 195, Sigtuna socken och kommun, Stockholms län*. Rapporter från Arkeologikonsult 2016:2902.
- Björklund, A. 2014. Håbo härad och Sigtuna stad. *Det medeltida Sverige. Uppland 1:10*. Stockholm.
- Broberg, A. 1991. Religionsskifte och sockenbildning i Norduppland. *Kyrka och socken i medeltidens Sverige*. Ferm, O. (red). Stockholm.
- Carlsson, A. 1997. Birkas kungsgård på Adelsö och svearnas Fornsigstuna – två aristokratiska miljöer i Mälardalen. ”– gick Grendel att söka det höga huset...” *arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Callmer, J. & Rosengren, E. (red). Halmstad.
- Cinthio, M. i tryck. Vägar till Lund. Cinthio, M. & Ödman, A. (red). Lund.
- Ersgård, L. 2006. Dödens berg och Guds hus – förfäderskult, kristnande och klostret i Alvastra i den tidiga medeltidens Östergötland. *Helgonets boning. Studier från forskningsprojektet ”Det medeltida Alvastra”*. Ersgård, L. & Holmström, M. (red). Stockholm.
- Fernandes m.fl. 2012 = Fernandes, R., Bergemann, S., Hartz, S., Grootes, P. M., Nadeau, M.-J., Melzner, F., Rakowski, A. & Hüls, M. 2012. Mussels with Meat: Bivalve Tissue-Shell Radiocarbon Age Differences and Archaeological Implications. *Radiocarbon* 54 (3–4).
- Fjellström, M. & Eriksson, G. 2016. *Kol-, kväve- och svavelisotopanalyzer av humana individer, samt animalt skelettmaterial från Götes mack, Sigtuna Raä 195:1, Sigtuna stad, Uppland*. Uppdragsrapport nr 291. Auxilia, Stockholms universitet.

- Hagenfeldt, S. E. & Palm, R. 1996. *Sandstone Runestones. The use of sandstone for erected runestones*. Stockholm.
- Hed Jakobsson, A. m.fl. Götes mack. Manus i tryck.
- Hällans Stenholm, A-M. 2012. *Fornminnen. Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen*. Lund.
- Kjellström, A. 2005. *The Urban Farmer. Osteoarchaeological analysis of skeletons from medieval Sigtuna interpreted in a socioeconomic perspective*. Stockholm.
- Kjellström, A. 2014. Spatial and Temporal Trends in New Cases of Men with Modified Teeth from Sweden (AD 750–1100). *European Journal of Archaeology* 17.
- Kjellström, A. 2015. Analyser av aDNA. Nya pusselbitar till Sigtunas historia. *Situne Dei*.
- Kjellström, A. & Wikström, A. 2008. Osteologi och fältantropologi. *På väg mot Paradiset – arkeologisk undersökning i kvarteret Humlegården 3 i Sigtuna 2006*. Wikström, A. (red). Sigtuna.
- Kjellström m.fl. 2009 = Kjellström, A. Storå, J. Possnert, G. & Linderholm, A. 2009. Dietary patterns and social structures in medieval Sigtuna, Sweden as reflected in stable isotope values in human skeletal remains. *Journal of Archaeological Science* 36.
- Krzewińska & Kjellström m.fl. From far and near: high levels of genomic variation reveal immigration patterns in a Viking Age town. I manus.
- Källström, M. 2011. Undersökningar av runstensfragment från Kv. Professorn 1 i Sigtuna, Uppland. Rapport Riksantikvarieämbetet Dnr 322-04014-2011. <<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/6392>> [senast kontrollerad maj 2017.]
- Källström, M. 2015. "... som förde henne till Sigtuna". Bland lakuner och textfragment på runstenen U 395 från S:t Pers ruin. *Situne Dei*.
- Ljung, C. 2010. Gravmonumentet på museets tomt – en viktig pusselbit till förståelsen av tidigkristna begravningar i Uppland. *Situne Dei*.
- Ljung, C. 2016. *Under runristad håll – Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige*. Stockholm.
- Ljungkvist, J. 2015. Gravar i en övergångsperiod – de yngsta kammargravarna och brandgravarna i Uppland under 1000- och 1100-talet. *Meta*.
- Ros, J. 2014. Kvarteret Urmakaren och en klosterkyrka på museitomten i Sigtuna. *Situne Dei*.
- Ros, J. 2016a. Sigtuna and the Excavations at the Urmakaren and Trädgårdsmästaren Sites. *New Aspects on Viking-Age Urbanism c. AD 750–1100. Proceedings of the International Symposium at the Swedish History Museum, April 17th–20th 2013*. Holmquist, L. Kalmring, S. & Hedenstierna-Jonson, C. (red). Stockholm.
- Ros, J. 2016b. Sigtunakyrkorna. *Kyrka vs. Ruin. Sigtunas kyrkoruiner – bevarande och brukande?* Sigtuna Museum & art 3. Hesselbom, T. (red). Sigtuna.
- Roslund, M. 1997. Crumbs from the rich man's table. Byzantine finds in Lund and Sigtuna, c. 980–1250. *Visions of the past. Trends and traditions in Swedish medieval archaeology*. Andersson, H. Carelli, P. & Ersgård, L. (red). Stockholm.
- Roslund, M. 2001. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900–1300*. Lund.
- Roslund, M. 2010a. Västanfläkt eller stadig vind? Kontinentala och insulära inslag i Sigtunas tidiga medeltid. *Situne Dei*.
- Roslund, M. 2010b. Empire in high medieval Sigtuna. *Zwischen Fjorden und Steppe: Festschrift für Johan Callmer zum 65. Geburtstag*. Theune, C. Biermann, F. Struwe, R. & Jeute, G. H. (red). Rahden/Westfahlen.
- Roslund, M. 2014. Tacit knowledge of thralls. Style negotiation among the unfree in 11th to 12th century Sweden. *Archaeology, Syncretism, Creolisation*. Clack, T. (red). Oxford.
- Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>
- Staecker, J. 2010. En kokong av sten. Runstenar och Eskilstunamonument ur ett textuellt perspektiv. *Från bedniskt till kristet. Förändringar i begravningsbruk och gravskick i Skandinavien c:a 800–1200*. Nilsson, B. (red). Stockholm.
- Tesch, S. 2000. Det sakrala stadsrummet – Sigtunas medeltida kyrkotopografi. *Meta* 1:2000.

- Tesch, S. 2001. Olof Palme, Sta Gertrud och Sigtunas medeltida kyrkotopografi. *Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta*. Tesch, S. & Edberg, R. (red). Sigtuna.
- Tesch, S. 2007. Sigtuna – det maktpolitiska och sakrala stadsrummet under sen vikingatid och tidig medeltid (ca 980–1200). *Människors rum och människors möten. Kulturhistoriska skisser. Berit Wallenbergs stiftelse 50 år. Vetenskapligt symposium på Nationalmuseum 14 november 2005*. Perlinge, A. (red). Stockholm.
- Tesch, S. 2014. Skilda gravar, skilda världar – tidigkristna gravar, kyrkor, stadsgårdar och storgårdar i Sigtuna och Mälardalen. *Medeltida storgårdar. 15 uppsatser om ett tvärvetenskapligt forskningsproblem*. Karsvall, O. & Jupiter, K. (red.). Uppsala.
- Tesch, S. 2016. Sigtuna: Royal Site and Christian Town and the Regional Perspective, c. 980–1100. *New Aspects on Viking-Age Urbanism c. AD 750–1100. Proceedings of the International Symposium at the Swedish History Museum, April 17th–20th 2013*. Holmquist, L. Kalmring, S. & Hedenstierna-Jonson, C. (red). Stockholm.
- Tesch, S. 2017. Skiftet i Sigtuna. Hybriditet och motstånd som en del av Mälardalen kristnande. *Skiftet. Vikingatida sed och kristen tro*. Tesch, S. (red). Skellefteå.
- Tesch, S. 2017 (red.). Skiftet. Vikingatida sed och kristen tro. Skellefteå.
- U ATA322-4014-2011:1 = Fragment från kv. Professorn 1, Sigtuna, publicerat i Källström 2011.
- U + nr = Inskrifter i UR.
- UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1–4. Sveriges runinskrifter 6–9. 1940–58. Stockholm.
- Wikström, A. & Kjellström, A. 2009. *En tidigkristen gravgård vid Götes mack, Sigtuna 2008. Rapport arkeologisk undersökning*. Sigtuna.
- Wikström m.fl. 2009 = Wikström, A. Ljung, C. & Kjellström A. 2009. *S:t Gertrud 3, Sigtuna, 2008*. Meddelande och Rapporter från Sigtuna Museum nr 39. Sigtuna.
- Zachrisson, T. 1994. The odal and its manifestation in the landscape. *Current Swedish Archaeology* 2.
- Zachrisson, T. 1998. *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidig medeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm.

Summary

This article presents a new research project: *Skärningspunkt Sigtuna – de första människorna i Sveriges äldsta stad* (Intersection Sigtuna – the first inhabitants of Sweden's oldest town), which runs from 2017 to 2020 and is sponsored by The Swedish Research Council. The project aims to understand cultural transformation in the town's earliest periods by studying the people who lived and died there. The main source material comprises c. 330 excavated graves dating from the town's foundation in AD 970/80 until AD 1100. These derive both from five early churchyards as well as so-called "graveyards" (Sw. *gravgård*) – where individuals were buried in accordance with Christian practice, but not in the proximity of a church building. These early "graveyards" are unique to Scandinavia, but the phenomenon has yet to be subjected to in-depth analysis. Different kinds of burial grounds were partly in use simultaneously in Sigtuna and it is unclear how the interred individuals relate to one another, or what kind of social, cultural and religious communities they represent.

The project combines archaeological and osteological data with regard to burial-place topography and location, burial custom including grave goods and relation to rune-inscribed stone monuments, isotopic analysis and ancient DNA-analysis of selected individuals. Sigtuna's material culture in general indicates that it was a cosmopolitan town. The project will extend our knowledge in this regard by focusing on the backgrounds of the first generations of town dwellers. Our main objective is to understand urbanization, migration, cultural interaction between groups and individuals, early church organization, networks and transnational relations.